

Muslimanski logori (zatvori) u Mostaru
(IV. osnovna škola, SDK, "Razvitak" i dr.)
u vrijeme muslimansko -hrvatskih oružanih sukoba

Uporedo sa otpočinjanjem prvih oružanih napada postrojbi Muslimana, odnosno Armije BiH (Bijelo Polje i kotlina sjeverno od grada Mostara), 29/30.lipnja 1993.godine, otpočele su ubrzane pripreme za osnivanje muslimanskih logora, odnosno zatvora za smještaj zatočenih Hrvata. Naime, logori (zatvori) osnovani od strane vojno političkog vodstva Muslimana na području Bijelog Polja, odnosno sjevernog djela mostarske općine, nisu mogli zadovoljiti potrebe za smještaj zatočenika hrvatske nacionalnosti, jer su muslimanske postrojbe zatočile i prognale cjelokupno pučanstvo ovoga područja. Taj svoj problem muslimansko vodstvo rješava otvaranjem logora u samom gradu Mostaru (zloglasni logor (zatvor) IV. osnovna škola, SDK, Razvitak i drugi zatvori i logori.

LOGOR (ZATVOR) IV. OSNOVNA ŠKOLA

Logorski prostor u zgradi ove škole namijenjen boravku zatočenih Hrvata sastojao se od dvije podrumске prostorije, od koje je veća bila površine cca 45 m² (7,5 m x 6 x 2,2 m) sa jednim podrumskim otvorom (80x80 cm). Obje prostorije bile su povezane otvorom predviđenim za vrata. Zidovi obiju podrumskih prostorija građeni su od betona. Do ovih prostorija dolazilo se hodnikom i stepenicama sa gornjeg nivoa.

Po dolasku prvih zatočenika u logor, 30.06.1993.godine, pripadnici IV.korpUSA Armije BiH daskama su zatvorili (prekrili) otvore na podrumskim prostorijama tako da je u njima vladao konstantan mrak. U navedenim podrumskim prostorijama bilo je smješteno između 115 i 130 zatočenih Hrvata (civilni i vojnici) - muškaraca različite starosne dobi. Prvi zatočenici bili su, uglavnom, Hrvati Bijelog Polja.

Po dovođenju u logor zatočenici su bili podvrgnuti brutalnom fizičkom maltretiranju od strane vojnih policajaca IV.korpUSA Armije BiH, a koji su obnašali dužnost logorskih čuvara. Upravitelji logora ponekad su i sami bili nazočni mučenjima kao i neposredni zapovjednici smjena koji su se isticali brutalnošću.

Hrana zatočenika bila je jednolična a količinski nedostatna. Zatočenicima je hrana dijeljena dva puta dnevno i to ujutro i navečer, a sastojala se od male količine prokuhane riže bez okusa (nedostajalo je soli i ulja) i komadića kruha (cc 50 grama). Taj komadić kruha je bio ukupno dnevno sljedovanje. Pri obavljanju prisilnog rada zatočenik bi umjesto riže dobivao jednu omanju (količinski) konzervu dnevno. Tijekom boravka u logoru zatočenici su vidno smršavili, a prema dostupnim informacijama svaki je smršavio za oko 30 kg. Kod nekih zatočenika su usljed izgladnjelosti, pojavio psihički strah od moguće pojave ljudožderstva.

Higijenski uvjeti u kojima su boravili zatočnici bili su ispod svakog civilizacijskog nivoa:

-ležali su na podmetačima od spužve ili na drvenim paletama koje su bile položene na betonskom podu prostorije;

-usljed oborina (kiša, snijega) i nedostatka krova na zgradi veće količine vode su ulazile i poplavljivale podrumске prostorije;

-voda koju su zatočnici dobijali za piće bila je prljava i mutna ,a dopremana je direktno iz rijeke Neretve;

-zatočnicima je bilo dozvoljeno obavljanje fizioloških potreba samo dva puta dnevno (ujutro i navečer), dok su tijekom dana svoje fiziološke potrebe obavljali u otvorenoj posudi (smještenoj u većoj podrumskoj prostoriji) iz koje se širio nepodnošljiv smrad;

-zatočnicima nije dozvoljeno umivanje niti kupanje, te je bilo zatočenika koji su se koliko-toliko oprali tek nakon 6 mjeseci boravka u logoru;

-veći broj zatočenika je tijekom prisilnog rada obavljao poslove kopanja grobnica, vađenje ostaka leševa i njihovo ponovno pokopavanje, a sve to bez zaštitne odjeće i maske.

Po učinjenom poslu vraćani su u logor među ostale zatočnike s tim da im čuvari nisu dozvolili ni da operu ruke premda se osjećao užasno neugodan smrad, usljed čega su neki od zatočenika povraćali;

-zatočnici su cijelo vrijeme boravka u zatvorima bili vrlo oskudno odjeveni (tanka radna odjeća i poderana obuća), iako su bili izloženi suncu, kiši, hladnom vjetru....).

Zdravstvenu i medicinsku pomoć zatočnicima su uglavnom pružala dvojica zatočenika (po zanimanju zdravstveni radnici), ali je ta pomoć bila skromna i neadekvatna usljed nedostatka medicinskih potreština.

Od prvog dana zatočeništva svaki od zatočenika bio je odvođen na "teren", na prisilni rad koji bi trajao od jednog pa do dvadesetak dana. Prisilni rad obavljan je uglavnom na prvoj crti bojišnice (Donja mahala, Šantića ulica, Bišće Polje, Bijelo Polje, Buna, Blagaj...), a sastojao se od teških fizičkih poslova na iskopavanjima rovova, utvrđivanjima bunkera, nošenju i postavljanju eksploziva, kopanju grobova, raščišćavanju objekata i ulica, istovaru humanitarne pomoći... Pri povratku u logor ili u privremeni smještaj na terenu, zatočnicu su bili izloženi brutlnom fizičkom maltretiranju i samovolji logorskih čuvara i pripadnika IV.korpusa Armije BiH. Pri obavljanju prisilnog rada poginulo je ili ubijeno preko 25 zatočenika, a velika većina (oko 60%) bila je lakše ili teže ranjena.

Smrtno stradali zatočnici:

1. Ivan Aralić, 18.09.1993. ispred zgrade SDK;
2. Zoran Bošnjak, 21.08.1993. u Šantićevoj ulici;
3. Antonio Buntić, 07.10.1993. u Šantićevoj ulici;
4. Mario Dragan, na brani u Vrapčićima;
5. Branko Grgić, 18.08.1993. u Šantićevoj ulici;
6. Zdenko Jovanović, 18.09.1993. ispred zgrade SDK;

7. Tomo Karušić, 18.08.1993. u Šantićevoj ulici;
8. Branko Kodro, 04.08.1993.;
9. Slavko Kolobara, 02.08.1993. u šantićevoj ulici;
10. Stojan Kolobara, 30.06.1993. rijeka Neretva;
11. Pero Kosir, 20.09.1993. naselje Bijelo Polje;
12. branko Kožul, 23.08.1993. u Šantićevoj ulici;
13. Tomo Kulušić, 07.08.1993.;
14. Dragan Lasić, 20.09.1993. naselje Bijelo Polje;
15. Mario Lasić, 21.09.1993. logor IV. osnovna škola;
16. Ante Marić, 15.08.1993. u Šantićevoj ulici;
17. Ante Mikulić, 21.09.1993. u Šantićevoj ulici;
18. Marko Mikulić, 12.07.1993. Bulevar;
19. Marko Nikolić, 18.07.1993. nselje Cernica;
20. Filip Raić, 04.09.1993. u Šantićevoj ulici;
21. Ivan Ravujić, 18.09.1993. ispred zgrade SDK;
22. Stojan Škobić, 28.07.1993. u Šantićevoj ulici;
23. Goran Tomić; 18.09. ispred zgrade SDK;
24. Nikola Vegar 01.10.1993.;
25. Anđelko Vrljić, 01.10.1993. u Šantićevoj ulici;
26. Stanko Zovko, 21.09.1993. u Šantića ulici.

Zatočenici su po dovođenju u logor morali reći koju krvnu grupu posjeduju. U više navrata logorski čuvari ulazili su u prostorije sa zatočenicima i sa liste na kojoj su imali podatke o krvnim grupama, iščitavali imena i prezimena onih zatočenika koji su posjedovali krv određene grupe. Bilo je zatočenika koji su u posljednjih pet mjeseci zatočeništva "davali" krv i po pet puta. Pri svakom pojedinačnom uzimanju zatočenicima je uzimano po 350 grama krvi.

Predstavnici ICRC-a prvi put su posjetili logor i izvršili evidenciju zatočenika 08.08.1993. U razgovoru sa zatočenicima predstavnici ICRC-a bili su informirani o stanju zatočenika kao i o vim događanjima, ali se ukupno stanje nije izmjenilo, što su prdsatvnici ICRC-a obrazlagali nemogućnošću dialoga i odbijanjem uprave logora da dozvoli ikakve promjene stanja.

U razdoblju od 30.06.1993. do 19.03.1994. godine logorom su upravljali četiri uprvitelja:

1. Mirsad Ćupina - upravitelj od 30.06.1993. do 15.10.1993.
2. Mirsad Handžar - upravitelj od 15.10.1993. do 03.12.1993.
3. Mirsad Vražalica - upravitelj od 03.12.1993. do ?? .01.1994.
4. Hasan Memić - upravitelj od ?? .01.1994. do 19.03.1994.

Mirsad Ćupina je bio upravitelj logora u isto vrijeme dok je Arif Pašalić bio zapovjednik IV. korpusa Armije BiH. Dolaskom Sulejmana Budakovića zvanog "Tetak" na čelo IV. korpusa ABiH upraviteljom logora postaje Mirsad Handžar.

Tijekom 9 mjeseci zatočeništva zatočenike su nadzirali, tukli, maltretirali, vodili na prisilni rad, ranjavali ubijali... logoraški-čuvari-pripadnici vojne policije

IV.korpusa ABiH pod zapovjedništvom zapovjednika smjena. Cjelokupnom vojnom policijom IV.korpusa ABiH zapovjedao je Zijo Lerić.

Zapovjednice smjene logorskih čuvara bili su:

- 1.Slobodan Marić
- 2.Huso Oručević
- 3.Edin Tanović "Tana"
- 4.Mirsad Zekić

a kao stražari:

- 1.Adis Batlak "Dado"
- 2.Nusret Beatović
- 3.Mili Čišić
- 4.Alija Gušić
- 5.Jakirević
- 6.Jelovac
- 7.Slađan Medić
- 8.Senad Oručević
- 9.Zijo Oručević "Zike"
10. Nešo Rađenović "Toša"
- 11.Haso Stupica
- 12.Hamid Šunje "Hamo"
- 13.Tomić
- 14.Himlo Toporan
- 15.Alen
- 16.Enver "Bosanac"
- 17.Hamza
- 18.Nezir
- 19.Nezir "Bosanac"
- 20.Smajo
- 21."Beli"
- 22."Cigo"
- 23."Faki"
- 24."Lešo"
- 25."Lija"
- 26."Pajka"
- 27."Šok"

O stanju i životu uopće u ovom mučilištu za Hrvate Mostara i okolice svoje pismene iskaze dalo je pedeset preživjelih zatočenika. Većina njih je, prije odvođenja u IV.osnovnu školu , prošlo kroz svojevrsnu obradu u zatvorima SDK,"Razvitak" i druge prihvatne prolazne zatvore.

Svjedok A.K. kaže da je najčešće bio na borbenoj liniji zadužen za prikupljanje i nošenje ranjenika i tako izloženi pogibelji. Premlaćivanje i inače maltretiranje bila je svakodnevna praksa. Bio je smješten u jednoj od tri podrumske prostorije zatvora, dimenzija 5x 20m. U jednoj prostoriji bilo je smješteno oko 70 zatočenika. Svakodnevna obaveza u većini slučajeva bila je odlazak na rad, najčešće na prvu borbeni crtu. U premlaćivanju zatvorenika isticao se zatvorski stražar Alija Gušić iz Tasovčića kod Čapljine i njegov posinak. U tu skupinu mogu se ubrojati i Adis Batlak "Dado", Huso Oručević, Zijo Oručević i dr.

Svjedok nadalje tvrdi da su im često prisilno uzimali krv. Zatočeniku Juri Kosiru (iz Uzarića, Široki Brijeg), odrezali su pola uha, a njegov suborac, sada zatočenik, ubijen je.

Ovi podaci ne daju cijelovitu sliku ukupnog broja poginulih i nestalih zatočenika ovog logora, jer ih je jedan broj nestao, a nisu evidentirani. I ovdje, kao i kod većeg broja zatvora, odnosno logora ne podudara se stvarno stanje sa raznim evidencijama, posebno domaćeg i međunarodnog Crvenog križa, te drugih humanitarnih organizacija.

Padom u muslimanske ruke glavnine sjeverne kotline mostarske općine, uključiv i Carinu, Sjeverni vojni logor i dio južne zone, od 30.06.1993.god. Armija BiH drži pod svojom kontrolom istočni dio grada. U centru grada crta razdvajanja ide od hotela "ERO" Šantićevom ulicom-Ričine, Bulevarom do Čekrka i Vinarije, te cestom Mostar-Nevesinje do Blagaja, Kosora, zračne luke i dalje Bunicom.

Prema iskazu svjedoka M.B. muslimanski vojnici, su se u zajedničkim borbenim akcijama veoma često kukavički i nekorektno ponašali prema Hrvatima kao saveznicima, odnosno suborcima. Prije svega, u obrani Mostara učestvovao je samo jedan njihov vod zv. "Mostari", te jedan broj njih u sastavu postrojbi HVO-a i HOS-a. U borbenim okršajima sa četnicima i JNA bezglavo su bježali ostavljajući oružje, koje se najčešće dobili od HVO-a. Svjedok je u zatvoru u IV.osnovna škola bezočno zlostavljan, čak su mu uzeli i vjenčani zlatni prsten. Gledao je kako premlaćuju zatočenika Mirka Skoku da su mu čak i rebra polomljena. Svakodnevno je, skupa sa ostalim zatočenicima, tjeran na rad na borbeni crtu (kopanje rovova, njihovo utvrđivanje), gladni i žedni. Uz njih za zločine smatra odgovornim Slobodana Marića, Tana Tanovića, neki Huso i Zekić, te neki drugi. Svjedok govori i o zlodjelima nad osmoricom zatočenika tzv. Uzarićanima: Stanku Ljubiću, Juri Kosiru, Draganu Zovki i dr. Čak su jednom i uši odrezali. Neki su od batina podlegli.

I.G.u svom iskazu navodi da je zarobljen od strane pripadnika ABiH 30.06.1993.g. vršeći stražarsku dužnost na trafo stanici Raštani i prebačen u muslimanski zatvor IV.osnovna škola Mostar. U zatvoru je svirepo zlostavljan. Svjedok navodi da su teško zlostavljani i Franjo Lovrić, Jakov Raspudić, Darko Tomić, Nedeljko Pehar i dr. Jedan od zatočenika je čak podlegao. Po okrutnosti prema zatočenicima posebno su se isticali zatvorski policajci Slobodan Marić i neki Tuporan.

Svjedok S.G. zv.Č. smješten je bio u zatvor "Razvitak". Bio je pet dana sam. Petog dana došao je do njega dr. Dragan Milavić sin Ahmeda i Sabire, rođ. 20.06.1949.g. u Sarajevu, liječnik, zapovjednik muslimanske bolnice u Mostaru. Svjedok ga je molio za medicinsku pomoć i da pošalje malo vode, ali je umjesto toga od liječnika Milavića dobio batine, rekavši mu da umre, a stražarima je naredio da ga ne posjećuju.

Sutradan su svjedoka posjetili u njegovoj samici Arif Pašalić, zapovjednik 4.korpusa ABiH i navedeni liječnik. Umjesto pomoći, stražarima je naredeno da ga i dalje muče batinjanjem, izgladnjivanjem i na drugi način.

Kad je prebačen u zatvor IV.osnovna škola, svjedoka su najsvirepije zlostavljali Mili Čišić i Zijad Redžović. Čak je morao piti svoj urin.

Svjedok D.G. u svom iskazu govori o teškom zlostavljanju u muslimanskim zatvorima u Mostaru (IV:osnovna škola i dr.) i za ta zlodjela okrivljuje upravnika zatvora Mirsada Ćupinu, dok ostale vinovnike tih zlodjela ne poznaje.

Ž.I. takođe svjedok zatočeničkog života u muslimanskim zatvorima, prije svega okrivljuje upravnika zatvora Mirsada Ćupinu za nečovječno postupanje nad zatočenicima hrvatske nacionalnosti (civilima i zarobljenim pripadnicima HVO-a). Kada je riječ o vrstama zlodjela, ona su uglavnom ista za sve zatočenike, pa ih ne treba posebno navoditi.

Pored Mirsada Ćupine u zlostavljanju zatočenika više su se isticali Mirsad Zekić,

Slobodan Marić, neki Bosanac iz Zenice, Predrag Ajkić "Pojka", neki Toporan (malen, crn, ima brkove i bradu), izvjesni Zijo (mali, ružan, tamnoput), te dr. Svi su nabrojani bili stražari u zatvoru. Posebna "atrakcija" u kojoj su uživali naprijed naborjani i drugo zatvorsko osoblje jeste organiziranje tzv box-mečeva između zatvorenika.

U zatvor su puštani (i dovođeni građani koji ne spadaju u zatvorsko osoblje da maltretiraju, posebno fizički zlostavljaju zatočenike. Navodi neka njihova imena koja je zapamtio: izvjesni Nešo, Pika i Denis Ćemalović, Edo Šunje iz Mahale, Senče Oručević (brat Zije Oručevića) i Lola Kudin. Za Safeta Oručevića zna da je postavljao nagazne mine.

I.J. zatočenik IV.osnovna škola u Mostaru tvrdi da je od velikog broja zatočenika prisilno vršeno vadenje krvi u organizaciji dr. Dragana Milavića, upravnika muslimanske bolnice u Mostaru. Svjedok je raspoređivan na rad demontiranja bombi "KRMAČA". I ovaj svjedok za nečovječno postupanje sa zatočenicima okrivljuje iste osobe kao i naprijed navedeni svjedoci. U stvari, riječ je o istom zatvoru i o istom zatvorskom osoblju (upravnici, isljednici, čuvari itd.).

Od vanzatvorskog kruga počinitelja zlodjela nad zatvorenicima svjedok cijeni da su se posebno isticali:

-Nešo Radenović, koji je u Šantićevoj -Rčini u gradu zvjerski pretukao Jozu Tipurića i još jednog uhićenika. Radenović je ovo radio uz znanje i odobravanje upravnika zatvora Mirsada Handžara. Ovo se češće ponavljalo.

-Senči Oručević, brat Zije Oručevića, tjerao zatočenike da vrše islamske vjerske obrede, pljuvao ih, te na drugi način maltretirao.

-Semir Ćemalović "Pika" dolazio u ztvor i premlaćivao uhićenike.

-Izvjesci Nešo zv. Brzi, djelatnik muslimanskog MUP-a BiH zlostavljao uhićenike za vrijeme dok su radili na opravci krova Zavoda za socijalno osiguranje.

-Izvjesci Slaven, brat Goce konobara iz kafića "Pikolo", premlaćivao zatočenike i na drugi način ih zlostavljao.

-Lola Kudin u parku kod Narodnog pozorišta pucao na uhićenika Josipa Kordića u predio grudi, te udarao ostale uhićenike, tjerao ih da ljube muslimanske grobove u parku itd. Ovom prilikom Josipa Kordića je ranio.

-Ahmed Peco takođe je činio slična zlodjela.

-Izvjesci Mačak, pucajući iz Zekine gostionice na Carini ubio jednog zatočenika i ranio jednog stražara u Šantićevoj ul. -Ričini.

Po ocjeni svjedoka za sva navedena zlodjela znao je upravnik zatvora Handžar, ali nije poduzimao nikakve mjere u njihovu sprečavanju.

Svjedokinja A.K. kao žena u starijoj dobi života, zatočenica muslimanskog zatvora u Vrapčićima, svrstana je u živi zid ispred vojnika ABiH u napadu na posadu HVO-a stacioniranu na brani Hidroelektrane Vrapčići. Među njima je bilo i drugih žena, djece i staraca (npr. štakama i sl.). Doživljavali su u tom zatvoru i druga zlostavljanja (premlaćivanja, mučenja glađu, izlaganju vremenskim nepogodama i sl.) Muslimanski policajac u zatvoru Alaga Omanović ubio je tri zatočenika (Stjepan Bilić, Žaro Drinove i Tomislav Brajković).

Zatočenik muslimanskog zatvora F.K. gledao je i sam doživio zločinačko ponašanje Slobodana Marića, zamjenika upravnika zatvora IV.osnovna škola, u čemu su mu se pridružili i stražari zatvora Memija Boškailo, Huso Oručević- Pajka, Mili Čišić, neki Ziki, Nezir Kovačević, te neki Dado, Pika i Arman. O događajima o kojima govori F.K. svjedoči i zatočenik istog zatvora J.K. i dodaje da su zatvorski stražari tjerali zatočenike da ljube grob jednog šehida. Josip Kordić to nije htio učiniti, pa je čuvar zv. Lola na njega pucao i ranio ga.

T.K. zatočenik logora IV.osnovna škola Mostar govori o raznim zlodjelima gatačke muslimanske formacije "Šargani", čiji je zapovjednik bio izvjesci Đanković. Ova jedinica je djelovala i na području sjeverno od Mostara, kada je T.K. uhićen i otpremljen u logor IV.osnovna škola. U tom zatvoru zatvorski čuvar Mirza Stupac iz Ilića, Huso Oručević iz Mostara, Sloba Marić (zamjenik upravnika zatvora), inače iz sela Rodoč kod Mostara, neki Zijo iz Drežnice (bivši radnik KOMOS-a Mostar), Alija Batlak, neki Nezir iz Bosne izvršili su strašnu torturu nad skupinom Hrvata iz Čapljine (zatočenici u ovom zatvoru). U pamćenju svjedoka, kao svirepi zločinci ostali su: Ibro Omanović, Senad Omanović (snajperist), Alija Omanović, njegov sin Mirso zv. Mačak, snajperist Peco (star oko 35 god.), Azer i Miralem Kuko, Sudo Ćurić, Ekrem Omanović, Huso Palčić, Zijo zv. Ziko, Mirso Tipura, Semir Marić zv. Sema i dr. za Alagu Omanovića tvrdi da je ubio trojicu zatočenika hrvatske nacionalnosti.

S.Lj. zatvorenik muslimanskog zatvora IV.osnovna škola teško je premlaćivan od strane zatvorskih čuvara Pajke, Mili Čišića, Huse, "Leša", Dade i Zike. Zatvorenik Mario Lasić doživio je sličnu torturu, ali je on smrtno podlegao nakon toga. I ovaj zatvorenik je u više navrata odvođen na prisilni rad na prvoj borbenoj crti i prisilno mu je vadena krv.

Na sličan način zlostavljan je i zatočenik Z.M. kako sam tvrdi u svome iskazu. Po njegovu svjedočenju vinovnici tih događaja su: Mirsad Ćupina, upravnik zatvora, Mirsad Handžar, Mirsad Ćustović zv. Lija, Slobodan Marić, Nenad Nešo Radenović i dr.

Takođe isto ili teže zlostavljanje izvršeno je nad svjedocima, bivšim zatočenicima ovog zatvora M.M, N.P, B.P, V.S, M.Š, M.Š, F.Š, D.Š, I dr.

V.S. rođena H. zarobljena je 30.06.1993.god. u Sjevernom logoru i odvedena u muslimanski zatvor IV. osnovna škola Mostar. Doživjela je mnoge nepogodnosti i šikaniranja kao žena, a svjedok je zlodjela činjenih nad Hrvatima -zatočenicima Gordanom Marjanovićem, Marinkom Lovrićem, Jakovom Raspudićem, Nedeljkom Peharom, Franjom Barbarićem i dr. Premlaćivanje i druga zlodjela vršili su zatvorski čuvari Senče Senad Oručević, Nezir Pribišić, Hilmo Toporan i dr. Sve je to odobravo upravnik zatvora Mirsad Handžar. Čak se misli da je u tom pogledu izdavao naređenja i upute zatvorskim čuvarima Ali Tušiću, Ali Batlaku, Enveru Strnjaku, Miri Bijediću, Ziji Redžoviću, Neziru Bilušiću, Husi Oručeviću, Ibri Oručeviću, nekom Neziru i dr.

Sličnu ili gotovu istu sudbinu doživjela je svjedokinja Lj.S.kći A.

T.Š. sin A. vojnik HVO-a zarobljen 30.06.1993.g. u Bijelom Polju, zatočenik IV. osnovna škole Mostar preživio je gotovo sva zlostavljanja kao i drugi zatočnici i uglavnom od istih zatvorskih čuvara. Posebno ističe da je upravnik zatvora Mirsad Ćupina odgovoran za smrt zatočenika Lasića. Po njegovu saznanju na lokaciji Jedrinje u borbama HVO-a i ABiH muslimani su zarobili 14 pripadnika HVO-a. Za sudbinu devetorice od njih ne zna se. Petorica su dospjela u ovaj zatvor.

Zatočenik zatvora IV. osnovne škole Mostar Ž.V. sin S. preživio je slična zlostavljanja (prisilno davanje krvi, premlaćivanje, rad na prvoj borbenoj crti, vezanje pasa sa eksplozivnim sredstvima, (živa bomba), koja je upućivana na protivničke objekte i sl.).

I počinitelji zlodjela su uglavnom isti.

Iste patnje od istih ljudi u istom zatvoru preživio je i Dino Vlaho sin Žarkov.

Prema potrebi, sliku zlostavljanja i stradanja zatvorenika u muslimanskom logoru IV. osnovna škola u Mostaru mogu dati i Mirko Vučić sin Dragin, Ante Zadro Sin Ilijin, Stanko Zovko sin Blagićin, Dragan Zovko sin Božin, Jure Kosir sin Stojanov, Darko Knežević sin Matin, Željko Mikulić, Željko Knežević i dr.

Muslimanski zatvori SDK i Razvitak korišteni su uglavnom za prolazne zatvore (logore). U njih su dovođeni zatočnici radi sprovođenja identifikacijske procedure, privremenog smještaja zbog popunjenosti ostalih zatvora i slično. Svi su ti zatvori imali isti zatvorski režim, isto rukovodno (zapovjedno) i čuvarsko, odnosno drugo osoblje. Gotovo svi zatočnici koji su boravili u zatvoru IV. osnovna škola u Mostaru "prošli" su i kroz "Razvitak", SDK ili drugi sličan zatvor, kojih je ponajviše bilo u Bijelom Polju i susjednim mu selima. Prema jednom popisu zatvor "Razvitak" u Mostaru 18.03.1994.g. imao je 72 zatvorenika, a SDK-a nešto manje.

Kao odgovorne osobe treba prvenstveno smatrati:

1. Arif Pašalić, general, zapovjednik IV.korpusa ABiH, Mostar,
2. Esad Humo, zapovjednik 41.mostarske brigade ABiH Mostar,
3. Mustafa Isović, zamjenik zapovjednika IV.korpusa ABiH Mostar,
4. Zulfikar Zuka Ališpago, zapovjednik posebne jedinice "ZULFIKAR",
5. Semir Drljević Lovac, komadant jedinica koje su napale Bijelo Polje,
6. Mirsad Ćupina, upravnik zatvora,
7. Mirsad Handžar, upravnik ztvora,
8. Zijo Lerić, zapovjednik vojne policije.

Navedene osobe smatrati kao odgovorne po principu (komandne) objektivne odgovornosti.

Ostale osobe koje treba smatrati kao odgovorne vidljive su iz teksta ovog materijala.

Ilustracije radi, dajemo jedan sažet iskaz logorske zatočenice A.K. kći P. stare preko 50 godine, domaćica, živi na selu u blizini Mostara.

Kao civilna osoba hrvatske nacionalnosti uhićena je u Vrapčićima kod Mostara 30.06.1993.g. skupa sa još 13 mještana, od strane Armije BiH, odnosno muslimanskih oružanih snaga. Prenošivši u jednom krajnje neuvjetnom za stanovanje podrumu, prebačena je sutra iz Vrapčića u prostorije zatvora IV.osnovna škola u Mostaru (lijeva obala Neretve), gdje je bio improviziran muslimanskih zatvora. Tu su u bivšim učionicama i drugim školskim prostorijama zatekli veći broj ranije uhićenih zatvorenika, pretežno civila (staraca, žena i djece). Nakon tridesetak dana premeještena je sa ostalima u jednu školsku salu, gdje ih se našlo preko 110 zatočenika. Nisu imali struje, vode, toaleta, niti drugih uvijeta za iole snošljiv život.

Dana 22.07.1993.g. preselili su ih natrag u Bijelo Polje, u zgradu osnovne škole. Tri dana o njima nisu vodili nikakvu brigu. Za hranu su se snalazili sami berući voće i povrće koje je preostalo po obližnjim njivama. Noću bi netko pucao oko školske zgrade u kojoj su bili smješteni i tako ih zastrašivali.

Dana 24.08.1993.god. njih 37 odveli su na bojišnicu, na prvu crtu u Vrapčićima, nealeko od hidrocentrale, postrojili su ih i natjerali da stanu ispred pripadnika muslimanskih postrojbi, da ih štite kao "živi zid". Među njima bilo je i jedno dijete, te nekoliko staraca sa štakama. Maltretirani su na razne načine: psovanje, nazivanje ustašama, iscrpljivanje glađu i žeđu, te na druge načine. Žene i djeca su plakali. Oko njih su padale granate i fijukali puščani meci. Bila je noć. Nakon tri sata boravka na prvoj borbenoj crti vratili su ih pred zoru natrag i stjerali u podrum neke kuće u selu. I dalje im nisu davali ništa za jelo. Nisu ih tada vratili u školsku zgradu, već u podrumsku prostoriju poduzeća PI "Đuro Salaj" u Vrapčićima, koje su bile poplunjene, mračne i hladne. Tek sutradan su dobili nešto malo hrane. Slijedeći dan isto tako. Nakon pet dana vratili su ih u Bijelo Polje, gdje su ostali do 02.12.1993.g."

Imena svih počinitelaca ovih zlodjela ne zna, ali je prepoznala neke kao Ibru Demirovića i Hebiba Čopelja, pripadnika ABiH, koji su izvršili izbor zatočenika koji će kao "Živi zid" ići na prvu borbenu crtu.

Dana 02.12.1993.godine putem razmjene ostalih zatočenika došla je na slobodu.
Sva dokumentacija o navedenim zločinima ustupljena je predstavnicima
Međunarodnog suda u Hagu, a ovi zločini nisu predmet istrage.

IV. RATNI ZLOČIN PROTIV ZATOČENIKA

KRATKA ANALIZA

LOGOR "4. OSNOVNA ŠKOLA" - MOSTAR

Prvi zatočeniци (Hrvati-civili i pripadnici HVO-a) dovedeni su i zatočeni u ovaj logor 30.06.1993.

Pripadnici Vlade i IV. korpusa Armije BiH pretvorili su podrumski dio objekta bivše osnovne škole u logorski prostor.

Logorski prostor namijenjen boravku zatočenih Hrvata sastojao se od dvije podrumske prostorije od kojih je veća bila površine cca 45 m kvadratnih (7,5 x 6 x 2,2 m) s jednim podrmskim otvorom (80 x 80 cm) koji je u prošlosti služio za ubacivanje (istovar) ugljena, a manja prostorija bila je površine cca 6 m kvadratnih (2 x 3 x 2,2 m) i imala je također podrmski otvor (80 x 80 cm). Obje prostorije bile su povezane otvorom predviđenim za vrata. Židovi obiju podrmskih prostorija građeni su od betona. Do ovih prostorija dolazilo se hodnikom i stepenicama s gornjeg nivoa.

Po dolasku prvih zatočenika u logor pripadnici IV. korpusa Armije BiH daskama su zatvorili (prekrili) otvore na podrmskim prostorijama tako da je u njima vladao konstantni mrak. U navedenim podrmskim prostorijama bilo je smješteno između 115 i 130 zatočenih Hrvata (civili i vojnici) - muškaraca različite starosne dobi.

Po dovođenju u logor zatočeniци su bili podvrgnuti brutalnom fizičkom maltretiranju od strane vojnih policajaca IV. korpusa Armije BiH, a koji su obnašali dužnosti logorskih čuvara. Upravitelji logora ponekad su i sami bili nazočni mučenjima kao i neposredni zapovjednici smjena koji su se isticali brutalnošću.

Hrana zatočenika bila je jednolična, a količinski nedostatna. Zatočenicima je hrana dijeljena dva puta dnevno, ujutro i navečer, a sastojala se od male količine prokuhane riže bez okusa (nedostajalo je soli i ulja) i komadića kruha (cca 50 grama). Taj komadić kruha je bio ukupno dnevno slijedovanje. Pri obavljanju prisilnog rada zatočenik bi umjesto riže dobivao jednu omanju (količinski) konzervu dnevno. Tijekom boravka u logoru zatočeniци su vidno smršavili, a prema dostupnim informacijama svaki je smršavio za oko 30 kg. Kad nekih zatočenika se uslijed izgladnelosti, pojavio psihički strah od moguće pojave ljudožderstva.

Higijenski uvjeti u kojima su boravili zatočeniци bili su ispod svakog civilizacijskog nivoa:

- ležali su na podmetačima od spužve ili na drvenim paletama koje su bile položene na betonskom podu prostorije;
- uslijed oborina (kiša, snijeg) i nedostatka krova na zgradi veće količine vode su ulazile i poplavljivale podrumske prostorije;
- voda koju su zatočeniци dobijali za piće bila je prijava i mutna, a dopremana je direktno iz rijeke Neretve;
- zatočenicima je bilo dozvoljeno obavljanje fizioloških potreba samo dva puta dnevno (ujutro i navečer), dok su tijekom dana svoje fiziološke potrebe obavljali u otvorenoj posudi (smještenoj u većoj podrmskoj prostoriji) iz koje se širio nepodnošljiv smrad;

- zatočenicima nije dozvoljeno umivanje niti kupanje te je bilo zatočenika koji su se koliko-toliko oprali tek nakon 6 mjeseci boravka u logoru;
- veći broj zatočenika je tijekom prisilnog rada obavljao poslove kopanja grobnica, vađenje ostataka leševa i njihovo ponovno pokapanje, a sve to bez zaštitne odjeće i maske. Po učinjenom poslu vraćani su u logor među ostale zatočeničke s tim da im čuvari nisu dozvolili ni da operu ruke premda se osjećao užasno neugodan smrad uslijed čega su neki od zatočenika povraćali.
- zatočeniци su cijelo vrijeme boravka u zatočeništvu bili vrlo oskudno odjeveni (tanki radna odijela i poderana obuća) iako su bili izloženi suncu, kiši, hladnom vjetru...

Zdravstvenu i medicinsku pomoć zatočenicima su uglavnom pružala dvojica zatočenika (po zanimanju zdravstveni radnici), ali je ta pomoć bila skromna i neadekvatna uslijed nedostatka medicinskih potrepština.

Od prvog dana zatočeništva svaki od zatočenika bio je odvođen na "teren", na prisilni rad koji bi trajao od jednog pa do dvadesetak dana. Prisilni rad obavijan je uglavnom na prvoj crti bojišnice (Donja Mahala, Šantićeva ulica, Bišić Polje, Bijelo Polje, Buna, Blagaj...) a sastojao se od teških fizičkih poslova na iskopavanjima rovova, utvrđivanjima bunkera, nošenju i postavljanju eksploziva, kopanju grobova, raščičavanju objekata i ulica, istovaru humanitarne pomoći... Pri povratku u logor ili u privremeni smještaj na terenu, zatočeniци su bili izloženi brutalnom fizičkom maltretiranju i samovolji logorskih čuvara i pripadnika IV. korpusa Armije BiH. Pri obavljanju prisilnog rada poginulo je ili ubijeno preko 25 zatočenika, a velika većina (oko 60%) bila je lakše ili teže ranjena.

Smrtno su stradali:

RB	IME	PREZIMJE	DATUM	MJESTO STRADANJA
1.	Ivan	Aralić	18.09.1993.	ispred zgrade SDK
2.	Zoran	Bošnjak	21.08.1993.	u Šantićevoj ulici
3.	Antonio	Buntić	07.10.1993.	u Šantićevoj ulici
4.	Mario	Dragan		na brani u Vrapčićima
5.	Branko	Grgić	18.08.1993.	u Šantićevoj ulici
6.	Zdenko	Jovanović	18.09.1993.	ispred zgrade SDK
7.	Tomo	Karušić	18.08.1993.	u Šantićevoj ulici
8.	Branko	Kodro	04.08.1993.	
9.	Slavko	Kolobara	02.08.1993.	u Šantićevoj ulici
10.	Stojan	Kolobara	30.06.1993.	rijeka Neretva
11.	Pero	Kosir	20.09.1993.	naselje Bijelo Polje
12.	Branko	Kožul	23.08.1993.	u Šantićevoj ulici
13.	Tomo	Kulušić	07.08.1993.	
14.	Dragan	Lasić	20.09.1993.	naselje Bijelo Polje
15.	Mario	Lasić	21.09.1993.	logor "4. osnovna škola"
16.	Ante	Marić	15.08.1993.	u Šantićevoj ulici
17.	Ante	Mikulić	21.09.1993.	u Šantićevoj ulici
18.	Marko	Mikulić	12.07.1993.	Bulevar
19.	Marko	Nikolić	18.07.1993.	naselje Cemica
20.	Filip	Raić	04.09.1993.	u Šantićevoj ulici
21.	Ivan	Ravujčić	18.09.1993.	ispred zgrade SDK
22.	Stojan	Škobić	28.07.1993.	u Šantićevoj ulici
23.	Goran	Tomić	18.09.1993.	ispred zgrade SDK
24.	Nikola	Vegar	01.10.1993.	
25.	Anđelko	Vrljić	01.10.1993.	u Šantićevoj ulici
26.	Stanko	Zovko	21.09.1993.	u Šantićevoj ulici

Zatočenici su po dovođenju u logor morali reći koju krvnu grupu posjeduju. U više navrata logorski čuvari ulazili su u prostoriju sa zatočenicima i s liste na kojoj su imali podatke o krvnim grupama, iščitavali imena i prezimena onih zatočenika koji su posjedovali krv određene grupe. Bilo je zatočenika koji su u posljednjih pet mjeseci zatočeništva "dávali" krv i po pet puta. Pri svakom pojedinačnom uzimanju zatočenicima je uzimano po 350 grama krvi.

Predstavnici ICRC-a prvi put su posjetili logor i izvršili evidenciju zatočenika 08.09.1993. U Razgovoru sa zatočenicima predstavnici ICRC-a bili su informirani o stanju zatočenika kao i o svim događajima, ali se ukupno stanje nije izmjenilo. To su predstavnici ICRC-a obrazlagali nemogućnošću dijaloga i odbijanjem uprave logora da dozvoli ikakve promjene stanja.

U razdoblju od 30.06.1993. do 19.03.1994. godine logorom su upravljala četiri upravitelja:

1. Mirsad Čupina - upravitelj od 30.06.1993. do 15.10.1993.
2. Mirsad Handžar - upravitelj od 15.10.1993. do 03.12.1993.
3. Mirsad Vražalica - upravitelj od 03.12.1993. do ??.01.1994.
4. Hasan Memić - upravitelj od ??.01.1994. do 19.03.1994.

Mirsad Čupina je bio upravitelj logora u isto vrijeme dok je Arif Pašalić bio zapovjednik IV. korpusa Armije BiH. Dolaskom Sulejmana Budakovića zvanog "Tetak" na čelo IV. korpusa Armije BiH upraviteljem logora postaje Mirsad Handžar.

Tijekom 9 mjeseci zatočeništva zatočenike su nadzirali, tukli, maltretirali, vodili na prisilni rad, ranjavali, ubijali... logorski čuvari - pripadnici vojne policije IV. korpusa Armije BiH pod zapovjedništvom zapovjednika smjena, Cjelokupnom vojnom policijom IV. korpusa Armije BiH zapovjedao je Zijo Lečić.

Kao zapovjednike smjena logorskih čuvara, zatočenici navode sljedeće:

	IME	PREZIME	NADIMAK
1.	Slobodan	Marić	
2.	Huso	Orčević	
3.	Edin	Tanović	"Tana"
4.	Mirsad	Zekić	

a kao stražare:

RB	IME	PREZIME	NADIMAK
1.	Adis	Baltak	"Dado"
2.	Nusret	Boatović	
3.	Mili	Čišić	
4.	Alija	Gušić	
5.		Jakirević	
6.		Jelovac	
7.	Sladjan	Medić	
8.	Senad	Orčević	
9.	Zijo	Orčević	"Zike"
10.	Nešo	Radonović	"Toša"
11.	Haso	Stupac	
12.	Hamid	Šunje	"Hamo"
13.		Tomić	
14.	Hilmo	Toporan	
15.	Alen		
16.	Enver		"Bosanac"
17.	Hamza		
18.	Nezir		
19.	Nezir		"Bosanac"
20.	Smajo		
21.			"Bel"
22.			"Cigo"
23.			"Faki"
24.			"Lešo"
25.			"Lija"
26.			"Pajka"
27.			"Šok"

Analiza sačinjena na temelju audio zapisa razgovora sa svjedocima i pisanih iskaza, pohranjenih u arhivu CENTRA.

Katun Kamenjak Ustak

Popis stanovništva ratvorjenike

Working list B
POPULATION ACTIVE A SDK
ET PAZVITAK

Full Name	DOB	Father	
ANDRJC DRAGAN ✓	04.04.61	ANTE ✓
ANTUNOVIC AVGUST ✓	01.05.52	MATO ✓
APANOVIC KRUNOSLAV ✓	01.11.74	VLADIMIR ✓
BABAPIC FRANO ✓	26.03.71	MIRKO ✓
BERO NIHO ✓	15.06.57	IVAN ✓
BIBIC JURE ✓	12.11.53	JOZO ✓
BEKALO MEHMED ✓	01.01.46	MEHO
BEKALO MUSTAFA ✓	27.09.71	MEHMED
BEPVIC BERNARD ✓	16.07.66	BLAGO ✓
BISUCONJIC MIRKO ✓	03.04.53	TOMISLAV ✓
BISUJAC BORIS ✓	13.10.66	ANTE ✓
BISUJAC MARIO ✓	06.10.68	ANTE ✓
BISUJAC SRECKO ✓	17.03.57	PERO ✓
BIVKOVIC IVAN ✓	05.04.39	PERO
BIVKOVIC ZDRAVKO ✓	24.06.62	FRANJO
BIVENICA PERO ✓	12.01.60	MATO
BRIJOVAC ZELJKO ✓	12.04.67	DAMJAN
BZIDIC MARIJAN ✓	14.04.35	PERKO
BZIDIC SRECKO ✓	07.12.62	STOJAN
BOLJAC IVAN ✓	11.10.39	ANDRIJA
BOLJAC MATO ✓	31.01.59	ANDRIJA
BRETT ZELJKO ✓	14.10.58	MARKO
BROVIC IVICA ✓	12.05.55	BOZO
BREBEVIC DARKO ✓	05.01.59	MATO
BROBAPA STOJAN	01.01.40	STOJAN
BRODIC FRANO ✓	25.02.34	TOMO
BRODICE TOMO ✓	20.11.58	SINUH

Working list B
 POPULATION ACTIVE A SDK
 ET RAIVITAK

Full name	DOB	Father
14 KOSIP JURE ✓	23.11.62	STOJAN
15 KOLO SLAVKO ✓	08.04.35	IVAN
16 LJUBIC STANISLAV ✓	01.07.68	STOJAN
17 LOVRE MARINKO ✓	05.05.58	JOZO
18 MARIĆ DRAGAN ✓	04.01.64	JOZO
19 MARIĆ DRAGAN ✓	03.10.58	
20 MARIĆ DRAŽAN ✓	19.11.73	DRAŽAN
21 LJANOVIĆ BRANVO ✓	23.07.69	NIKOLA
22 MIKULIĆ FILIP ✓	23.08.41	MIRKO
23 MIKULIĆ ZORAN ✓	17.11.66	VINKO
24 MIŠAK MIHAEL ✓	20.09.43	JOSIP
25 MRENŠTIĆ ANTE	15.05.47	MARKO
26 MURAC FRANJO ✓	01.10.69	FRANJO
27 NEHAR NEĐELJKO ✓	25.04.63	IVAN
28 NEHAR NIKOLA ✓	11.01.68	FRANJO
29 NINUN DANISLAV ✓	13.02.62	MATE
30 RGA JOZO ✓	20.08.62	LUKA
31 RŠVALO SLOBODAN ✓	06.01.59	STJEPAN
32 RULJIĆ VLAHIC VLAJKO ✓	10.01.72	ILIJA
33 RAGUŠ TOMISLAV ✓	10.09.38	MATE
34 RAJIĆ ANTE ✓	01.06.41	STOJAN
35 RAJIĆ DARIO ✓	12.08.65	FILIP
36 RAJIĆ FERD ✓	30.05.69	FILIP
37 RAJIĆ STANKO ✓	06.02.35	SČEPO
38 RAJIĆ FERD	02.11.68	MATE
39 RAJIĆ VAHID ✓	11.01.56	SALIH
40 RAVANČA MATE ✓	03.05.55	STOJAN

Handwritten signature

Working list B
 POPULATION ACTIVE A SDK
 ET RAZVITAK

1971 3
 03 74

Full Name	DOB	Father
1. BAPIC MILENKO ✓	15.10.70	BLAGO
2. BEŠAR SLAVKO ✓	26.02.55	MARCO
3. BIKUNOVIC NIKOLA ✓	01.12.38	MATO
4. BIRKOVIC VESNA ✓	27.07.55	ANTE
5. BRBIC IVAN ✓	03.01.34	ANDRIJA
6. BRKOBIC ZORAN ✓	02.07.64	GRGO
7. BORO MIRKO ✓	19.04.56	IVAN
8. BUKALO LJUBICA ✓	07.04.75	ANDRIJA
9. BUNJIC PETAR ✓	16.11.50	FILIP
10. BUNJIC TIHOMIR ✓	31.05.68	ANDRIJA
11. ČIPURIC JOZO ✓	24.01.47	GRGO
12. ČIPURIC LJUBO ✓	29.10.56	AUGOSTIN
13. ČONIC DARKO ✓	19.02.59	IVAN
14. ČLADIC ŽELJKO ✓	15.10.60	SLAVKO
15. ČLAHO DINO ✓	05.12.62	ZARKO
16. ČIČIĆ MIRKO ✓	30.11.55	DRAGO
17. ČADRO ANTE ✓	21.06.61	ILIJA
18. ČVJKO BORO ✓	02.03.53	FRANJO
19. ČVJKO DRAGAN ✓	20.01.64	BOZO